

moveri? et tamen quod vult non potest. Unde clamat homo, « Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non » invenio¹. » Cum ergo in ipso motu pro nostræ voluntatis arbitrio non habeat ullum modum, in effectu autem non sit ipse moderatus, sed ei modum vigili certamine spiritus honestus imponat; quid est quod laudatis homines mali, et ad Deum non clamatis, « Libera nos a » malo²? »

XXVIII. Quid te autem juvat quod dicis: « Intercipi debilitate libidinem: » quasi non morte prorsus extinguatur, quando jam homini, qui ab illa fuerit superatus et subjugatus, non certamen indicitur, sed victo redditur, quod debetur? Hoc est amarius, hoc est tibi non intelligis contendenti propaginem mortis, quod quando sani sumus, tunc est iste motus insanus. « Aut in conjugibus, inquis, cum honestate exercetur, aut in castis virtute frenatur. » Ita-ne vero, ita tu expertus es? Ergo-ne a conjugibus non frenatur hoc malum, vel hoc tuum bonum? Prorsus cum libitum fuerit, sternunt se conjuges, et invadunt, quandocumque titillaverit; nec ad horam cubandi appetitus iste differtur, sed tunc videtur legitima corporum esse commixtio, quando istud naturale tuum bonum fuerit sponte commotum. Si talem duxisti vitam conjugalem, desine te tuis experimentis in disputatione committere, et de aliis potius quemadmodum sit ducenda, vel docenda, perquire. Miror tamen si adulterina saltem desideria non frenasti, nec frenanda sensisti. Si vero etiam pudicitia conjugalis, et propter immoderata in ipso quoque connubio volutabra libidinis, et propter damnabiles concupiscentias, ne præter conjugis naturalem usum aliquid perpetretur, frenat hanc pestem: quid est quod dicis: « In conjugibus cum ho-

¹ Rom. vii, 18. — ² Matth. vi, 13.

nestate exercetur; » quasi honestus sit appetitus iste semper in conjugate, et nihil ei saltem secundum veniam, sicut dicit Apostolus, concedatur¹? Quanto melius diceres: In conjugum moderatione cum honestate exercetur? An timuisti ne illic quoque intelligatur malum, cui etiam conjuges frenum cura moderationis imponunt? Postremo nunc saltem jam continenter vivens agnosce in quadrigis illis Ambrosianis equum malum²; et noli corde vel ore laudare, quem cogaris virtute frenare. « Quartum, inquis, a lascivientibus perpetratur, id est, illius voluptatis excessus, et quia de insolentia, non de natura contingit, inquis, jure damnatur. » De cujus quæso insolentia contingit? lasciviæ, an concupiscentiæ? Ne offendas susceptam, respondebis, lasciviæ. Sed omnes homines judicant lasciviæ non esse peccatum, nisi quia concupiscentiæ consentitur. Nullum-ne ergo malum est, cui consentiendo peccatur? At hoc malum inest in carne contra spiritum concupiscente, etiamsi non sit in spiritu non consentiente, et contra etiam concupiscente. Exclama ergo, « Libera nos a malo³: » et noli molam falsæ laudis huic addere malo.

XXIX. Diserte sane inter lascivientes et continentes tanquam in medio pudicitiam constituis conjugalem, « Quæ illos illicita commisisse indignatur, hos etiam licita contempsisse miratur; ultimi limitis sortita regionem, ultra se proruentium execrata barbariem, supra se micantium venerata fulgorem, quæ verecundis manibus et confovet æstuantes, et laudat tali remedio non egentes. » Multum delector eloquentissima veritate: sed obsecro te, nempe sicut dicis, et disertissime ac verissime dicis, propterea continentes laudat pudicitia conjugalis,

¹ 1 Cor. vii, 6. — ² Lib. de Isaac et Anima, cap. 1. citatur supra lib. 2. cap. 5. — ³ Matth. vi, 13.

quod tali remedio non egeant, quo se ipsam perspicit eguisse, id est, ut secundum Apostolum, qui se non continet, nubat¹: cur ergo quando ego istam concupiscentiam morbum esse dico, tu negas, qui tamen ei necessarium remedium confiteris? Si agnoscis remedium, agnosce morbum: si negas morbum, nega remedium. Rogo cede aliquando etiam per os tuum tibi loquenti veritati: nemo providet remedium sanitati.

XXX. Illud etiam recte dicis, « Examine non posse placere connubium, si mali comparatione laudatur. » Hoc verum est. Omnino enim in genere suo nuptiæ bonum sunt, sed ideo bonum quia fidem thori servant quia prolis suscipiendæ causa sexum utrumque commiscunt, quia impietatem separationis exhorrent. Hæc sunt bona nuptialia, quibus nuptiæ bonum sunt: quæ sæpissime diximus esse potuisse, etiam si nemo peccasset. Post peccatum autem accessit eis, non de felicitate, sed de necessitate certamen, ut suo bono pugnent etiam ipsæ contra concupiscentiæ malum, ad nihil eam sinentes illicitum pervenire; quamvis ipsa in hæc, nunc remissioribus, nunc concitatoribus motibus, instigare non cesset, et ejus malo bene utentes in propagatione filiorum. Illud vero quis neget malum, nisi qui non audit Apostolum momentem²? Hoc autem dico secundum veniam, non secundum imperium: quando conjuges non prolis suscipiendæ, sed carnalis voluptatis explendæ victi cupiditate concumbant: hoc non laudatur, sed ignoscitur in comparatione pejoris, intervenientibus et deprecantibus nuptiis.

XXXI. Post hæc autem ad exemplum Abrahamæ et Saræ, nescio qua ratione reverteris, de quo jam satis respondisse me existimo. Sed nescio quid te fugerat, quod

¹ 1 Cor. vii, 9. — ² Ibid. 6.

addere voluisti, cum postea venisset in mentem. Humanum est, solet evenire: quid ergo illud est audiamus. Dicis, « Factum fuisse propheticum, quod nunc ostensum est in regione Africæ; pulchræ et sanctæ mulieris, quæ Ecclesiæ formam tenebat, tutum non esse vel conjugem, vel pudorem, et quia ibi divinitus intacta servata est. » Ne in omnibus tuis verbis frustra immorer, ad eum cui scribis, te convertis et dicis: « Orandus est hic Deus, frater beatissime Turbanti, consacerdos dilectissime, ut paribus etiam hac tempestate virtutibus Ecclesiam catholicam, Filii sui sponsam, maturam, fœcundam, castam, decoram, a Manichæorum constupratione, in Africa vel ex Africa latrocinantium, eruere non moretur. » Hæc nostra potius oratio est adversus Manichæos, et Donatistas, et alios hæreticos, vel quoslibet Christiani et catholici nominis inimicos in Africa constitutos. Contra vos autem, quia nobis estis Pestilentia transmarina, Christo salvatore vincenda, ideo ne latrocinamur ex Africa, quia unum martyrem hinc opponimus Cyprianum, per quem probemus antiquam nos defendere fidem catholicam, contra vestri erroris vanam profanamque novitatem? O nefas! Defuerunt Ecclesiæ Dei quæ in Africa constituta est, defuerunt orationes tuæ, quando ista quæ oppugnans, Cyprianus beatissimus prædicabat²? Quando ille dicebat, « Multo magis a baptisate prohiberi non debet infans, qui recens natus nihil peccavit, nisi quod secundum Adam carnaliter natus, contagium mortis antiquæ prima nativitate contraxit, ut ei remittantur non propria, sed aliena peccata: quando hæc Cyprianus didicerat et docebat, defuit auxilium precum tuarum, quo Sara in regione Africæ servaretur intacta, et a Manichæorum constupratione, qui secundum intel-

¹ Epist. 64. ad Fidum.

lectum tuum, ante quam Manichæi nomen Romanis sonuisset in terris, etiam ipsum deceperant Cyprianum, liberaretur Ecclesiæ pulchritudo¹? Vide quæ monstruosa et furiosa dicas contra antiquissimam catholicam fidem, non habendo quid dicas.

XXXII. Sed quantumlibet tergiverseris, o hæresis Pelagiana, quæ contra muros antiquissimæ veritatis novas construis machinas, novas moliris insidias: «Pœnus disputator,» quod me contumeliose tuus defensor appellat; Pœnus, inquam, disputator, non ego, sed Cyprianus Pœnus, te hoc vulnere Pœnus immolat, et poenam scelerato ex dogmate sumit². Quid si tot episcopos ex Africa nominassem, quot ex aliis orbis partibus nominavi? aut quid si in eis ipsis plures Afri essent? Unus hinc est, cæteri aliunde, quorum ab Oriente et Occidente consensione confoderis: et tamen tanta obstinatione cæcaris, ut non videas, te potius velle corrumpere antiquum Ecclesiæ decorem, id est, antiquam fidem; tanquam Saræ aniculæ pulcherrimæ castitatem. Si enim per sanctos antistites Dei, memorabilesque doctores, Irenæum, Cyprianum, Reticium, Olympium, Hilarium, Ambrosium, Gregorium, Basilium, Joannem, Innocentium, et Hieronymum, constupraverunt Ecclesiam Manichæi; dic mihi, Juliane, quæ te peperit? Utrum te casta, an vero meretrix, in lucem quam deseruisti, per uterum gratiæ spiritalis enixa est, an ut dogmata Pelagiana defendas, conjugis Christi et matris tuæ viscera, instinctu nefarii, non erroris, sed furoris infamas? Usque adeo enim contra vetustam pulchritudinem Saræ non invenit quid novitia deformitas mentiatur, ut tot episcoporum gloriosorum catholicorum in tanta suarum sententiarum

¹ Vide lib. 2. de Nupt. et Conc. cap. 29. — ² Imitatur Virgil. lib. 12. Æneid. vers. 949.

manifestatione consensum, in quibus sunt qui Manichæi nec nomen audierunt, Manichæorum blasphemia criminetur.

XXXIII. «Sed ab hoc digressu, quo te impetus, non ut dicis, doloris, sed, perditum pudoris abstulerat, ad ea quæ institueras:» delira reverteris: et adhibito ex Apostolo testimonio, illud quod de Abraham et Saræ emortuis membris dixeras¹, confirmare conaris. Unde jam superius, quantum satis visum est, me disseruisse suffecerit. Quis autem Christianus ignoret, quod «Ille, qui primum hominem fecit ex pulvere, omnes fabricetur ex semine?» Sed ex semine jam vitiatum atque damnatum, quod partim per veritatem remaneat in supplicio, partim per misericordiam liberetur a malo. Non igitur, ut putas atque concludis, «Ullis laqueis tuis peccati naturalis suffocatur assertio.» Depravatam quippe primi transgressoris voluntate naturam, non tua defensio verbis inanibus purgat per novitium dogma vestrum, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.

XXXIV. Quamobrem nec puto, sicut calumniaris. quod «Conjuges sine corporum calore generaverint:» nec puto quod «Hominem Deus non fecerit, aut diabolo fecerit, aut diabolus fecerit;» quia nec ipsi parentes possunt hominem facere, sed ex parentibus Deus: cujus potestati nec se ipsum diabolus subtrahit; quanto minus naturam humanam, quam sibi per peccati meritum illo damnante subjecit? Quæ cum ita sint, tu potius, etsi non cultor, quod esse me dicis, tamen quantumlibet eum accusare videaris, diaboli adjutor esse convinceris: qui omnes parvulos ab eo malo, per quod tenentur a diabolo, sanari per Christum non debere contendis, cum doctrina non sana sanos esse defendis. Ego autem

¹ Rom. iv, 19.

secundum sanam fidem, « Ex eadem concupiscentiæ voluptate concretum etiam Isaac dico, » ex qua et homines cæteri, uno solo excepto ab hoc malo, per quem liberamur a malo. « Peccatorum quoque genitalibus manum divinæ providentiæ interesse » non nego. « Attingit » enim a fine usque in finem fortiter, et disponit omnia » suaviter¹: » et nihil inquinatum in eam incurrit²: et ideo etiam de immundis et contaminatis, quæ voluerit operatur, munda tamen ipsa et incontaminata persistens. Nec opus est, ut anfractibus longis, ea quæ concedo, mihi probare coneris: sed ad hoc responde si potes, cur ipse Isaac nisi baptismatis Christi signo circumciscus die octavo fuisset, perisset anima ejus de populo suo³. Explica, si potes, tanta pœna quo merito plecteretur, nisi ab hac illo sacramento liberaretur. Emortuam vulvam Saræ ad emissionem seminis⁴, et emortuum corpus Abrahæ ad generandum sicut juvenes generant, Deum vivificasse, negari non potest, ut proles de illa parentum nasceretur ætate: sed Isaac quantum ad propria peccata, etiam si ex adulteris nasceretur, innocens natus, quid meruerat, ut anima ejus de populo suo periret, nisi circumcisio subveniret? Noli evagari per multa obscura, perplexa, superflua: ad hoc unum apertum, simplex, necersariumque responde.

XXXV. Interponis Apostoli testimonium, non ad quod ab illo positum est, sed ad quod ipse arbitraris. Unde nunc, quoniam non inde agimus, et longum et supervacaneum est disputare: tamen interponis ubi ait: « Et » quomodo judicabit Deus mundum? Si enim veritas Dei » in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius, quid ad » huc et ego tanquam peccator judicor⁵? » Ac deinde

¹ Sap. viii, 1. — ² Id. vii, 25. — ³ Gen. xvii, 14. — ⁴ Rom. iv, 19. — ⁵ Id. iii, 6.

subjungis « Per hæc sua verba Apostolum ostendere, amississe Deum auctoritatem judicandi, si modum non tenuit imperandi. « Si ergo, sicut putas, ad hoc ista dixit Apostolus, ut sese cohiberent, qui asserebant laudi Dei proficere peccata mortalium, eumque ideo impossibilia præcepisse, ut miserendi sibi materiam præpararet: et per hanc Apostolicam sententiam sicut existimas, demonstratur, propterea recte judicari homines, quia præcepta possibile non fecerunt; injuste autem judicarentur, si ea non fecissent, quæ impossibilia juberentur: » quid de Isaac dicturus es, cui quidquam nec possibile, nec impossibile est imperatum; et tamen perditionis animæ suæ pœna feriretur, si octavo die non circumcideretur? An vero nec sic tandem respicis, illud primitus in paradiso datum possibile ac facile fuisse præceptum, quo contempto atque violato, omnes ex uno homine, tanquam in massa originis commune illud habere peccatum; et hinc esse jugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium¹? Et quoniam ex ista in Adam generatione damnata nemo liberatur, nisi regeneretur in Christo; propterea signum ejusdem regenerationis Isaac nisi accepisset, perisset: nec immerito perisset, quia ex hac vita, quo per generationem damnatam damnatus intraverat, sine signo regenerationis exisset. Aut si non est ista causa, dic alteram. Bonus est Deus, justus est Deus: potest aliquos sine bonis meritis liberare, quia bonus est: non potest quemquam sine malis meritis damnare, quia justus est. Nullum meritum malum octo dierum infans de propriis peccatis habebat; quare damnaretur, nisi circumcideretur, si ex origine non trahebat?

XXXVI. Perge ad cætera, et vanis vaniora contexe:

¹ Eccli. xl, 1.

non Scripturaum sanctarum eloquia, quæ commemoras, dico, sed ex his quæ conficere niteris. Quandoquidem dicis : Ex hoc intelligi debere perfectam ignorantiam justitiam nominari ; quia dixit Deus ad Abimelech , qui cum Sara fuerat concubiturus, ignorans quod uxor esset aliena, « Et ego sciebam, quia in corde mundo fecisti » hoc¹. » Et ideo nascentium statum, generantium voluntate non lædi : quia etsi mala esset, inquis, tamen ad illorum nullo genere scientiam perveniret. » Cur ergo eos non nominas justos, si perfecta ignorantia justitiæ nomine nuncupanda est ? Nihil est namque perfectius ignorantia parvulorum : nihil ergo vocetur et justius. Ubi est quod superius asserendum putasti : « Nec justos nasci parvulos, nec injustos, quod futuri sunt actibus suis ; sed tantummodo infantiam innocentiae dote locupletem. » Annon verba tua sunt, ubi dicis : « Homo igitur innocentia quidem plenus, sed virtutis capax nascitur, aut laudem, aut reprehensionem ex proposito accedente, meriturus ? » Numquid virtutem dicturus esse non justitiam ? Quomodo igitur infans nondum plenus est virtute, sed capax, cum plenus sit ignorantia, quam dicis esse justitiam ; nisi virtutem neges esse justitiam ? Ita-ne nondum evigilabis hac absurditate percussus, et te hoc dixisse poenitebit ? Nam Domini verba vigilant, sed tu dormis. Neque enim ait regi, Sciebam quia cor habes justum ; aut quia cor habes mundum : cum scriptumsit, « Beati qui mundo sunt » corde, quoniam ipsi Deum videbunt². » Tu autem istum Abimelech ad peccatoris proponis exemplum. Sed sciebam, inquit Deus, quia in corde mundo fecisti hoc. Non omnia, vel quæcumque alia ; sed hoc, in quo adulterii conscientiam non habebat.

XXXVII. Miror tamen quod isto exemplo a te comme-

¹ Gen. xx, 6. — ² Matth. v, 8.

morato, quod non potes, conaris efficere : et non ibi vides quod non vis audire. Conaris enim ut credatur, orante Abraham, libido reddita esse mulieribus, quia scriptum est, « Concluserat Deus a foris omnem vulvam in domo » Abimelech, propter Saram uxorem Abraham¹. » Hanc enim conclusionem sic vis intelligi, tanquam libido fuerit illis foeminis Deo indignante detracta : cum magis indicetur his verbis, aliqua valetudine vulva conclusa, ut aut imprægnanda concumbere foemina, aut parere imprægnata non posset : et non attendisti, homo qui non vis iudicio divino quemquam, non suis, sed alienis plecti posse peccatis, quomodo fieri potuerit ut Abimelech peccaret, quamvis nec ipse adulterino corde peccaverit ; et Deus quantulumcumque peccatum ejus in mulieribus ad eum pertinentibus vindicaret. Vides contagionem transire peccati de viro in foeminas, quibus miscebatur, vel quibus dominabatur : et in prolem de parentibus non vis, ex quorum seminibus propagatur. Considera igitur, quam sit inscrutabilis altitudo judiciorum sapientiæ et scientiæ Dei² ; et garrire desine contra originalis secreta peccati.

XXXVIII. Deinde incipis disputare de excessu concupiscentiæ, quem reprehensibilem dicis : quasi in ejus moderatione, cum ea bene utitur conjugatus, equus ipse qui malus est, et non potius sit ejus auriga laudandus³. Quid ergo te adjuvant testimonia de Scripturis, quibus ostenditur, quemadmodum Deus vel prohibeat libidinis vel damnet excessum ? Illud potius intuere, quidquid in quorumlibet flagitiorum turpitudine, quæ genitalibus membris perpetratur, horremus, concupiscentiam carnis nisi teneatur, efficere ipsis motibus suis quos in corpori-

¹ Gen. xx, 18. — ² Rom. xi, 33. — ³ Alludit ad verba Ambros. cap. 8. lib. de Isaac et Anima.

bus etiam castorum usque ad ingemiscendum effectum perducit in somnis.

XXXIX. Sic autem dicis : « Qua ratione quæreret justos in Sodomis Deus, si illos tales natura faciebat¹? tanquam nos dicamus, mentis excellentiore natura concupiscentiam carnis non posse frenari. Sed dicimus, usque adeo malum esse, ut repugnans expugnando vincatur, donec sicut vulnus in corpore, ita perfecta curatione sanetur.

XL. Si autem putas : « Apostolum ex hoc laudasse libidinem, quia usum foeminae dixit esse naturalem, ubi ait, » Quosdam relicto naturali usu foeminae exarsisse in appetitum suum in invicem² : » omnem profecto usum foeminae laudare compelleris; ac per hoc et ea quæ cum foeminis committuntur supra laudabis, quia et illic usus utique naturalis est : quamvis damnandus, quia legitimus non est; unde et filii non legitimi, sed naturales vocantur, qui inde nascuntur. Non itaque concupiscentiam carnis illo verbo laudavit Apostolus : sed naturalem appellavit usum, unde natura humana potest nascendo subsistere.

XLI. Dicis etiam Sodomitas et in panis ac vini peccasse creatura : atque ita vis intelligamus libidinem bonam, sed homines qui ea male utuntur, esse culpabiles; sicut bona est creatura panis et vini, quamvis ea male utendo peccetur. Ita enim non intelligis quid loquaris, ut non videas, creaturam panis et vini non concupiscere adversus spiritum, sed ipsam potius inhoneste a male utentibus concupisci, et eam forinsecus in nostrum corpus intrare. Qua ideo parcius et restrictius est utendum, ne ipsa quoque concupiscentia, quod malum intus ac nostrum est, mentem corruptibili corpore ex abundantiore materia multo amplius aggravante adversus nos ve-

¹ Gen. xviii, 26. — ² Rom. i, 27.

hementius et invictius concitetur. Hoc igitur malo, quod indicat malum esse, sive qui adversus illud dimicat, sive quem subjugat; et parens bene utitur, cum pudice filium gignit; et Deus, cum provide hominem condit.

XLII. Nunc ergo considera, rogo te; nunc, inquam, ut te salubriter veritas vincat, deposita vincendi cupiditate considera, utrum nostræ, an tuæ sententiæ debeas acquiescere. Bene, quod « Breviter admonere te dicis, ut lectoris pectori hæreat, quod toto libro abs te gestum est. Et quæ sit ipsa brevis admonitio, subinferens. « Concupiscentiæ naturalis qui modum tenet, inquis, bono bene utitur; qui modum non tenet, bono male utitur : qui autem etiam ipsum modum sanctæ virginitatis amore contempserit, bono melius non utitur : confidentia quippe suæ salutis, inquis, et roboris, contempsit remedia ut gloriosa posset exercere certamina. » Ego vero sic ad tua ista respondeo : Concupiscentiæ carnalis qui modum tenet, malo bene utitur; qui modum non tenet, malo male utitur; qui autem etiam ipsum modum sanctæ virginitatis amore contempserit, malo melius non utitur : confidentia quippe divinæ opitulationis et muneris contempsit infirma remedia, ut gloriosiora posset exercere certamina. In hac controversia de bene utendo isto, utrum bono an malo, tota inter nos causa versatur. In qua vellem quidem egregios iudices non repudiare, quos tibi meis superioribus libris sana doctrina eruditos, sine ullo studio partium de hac causa sententias protulisse monstravi. Sed quoniam, si te non correxeris, ipsorum quoque accusationem, vel, ut mitius dixerim, reprehensionem sine dubio præparabis; te potius utar iudice, pro mea sententia contra tuam : non alicubi alibi, sed in eodem libro tuo, nec ejus alio, sed ipso loco. Dixisti enim : « Sanctam virginitatem confidentia suæ salutis et roboris